

КУЛЬТУРА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО БУТТЯ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

Мельник В.В. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз проблем культури етнонаціонального буття, становлення універсальї культури та традицій, що стають інтеграційним механізмом; дається аналіз культурних чинників, що детермінують етнонаціональне буття.

Ключові слова

КУЛЬТУРА, ЕТНОНАЦІОНАЛЬНЕ БУТТЯ, КУЛЬТУРНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, КУЛЬТУРА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО БУТТЯ, КУЛЬТУРНІ УНІВЕРСАЛІЇ, ДУХ, КУЛЬТУРНА ПРЕДМЕТНІСТЬ, КУЛЬТУРНА ТРАДИЦІЯ

Вступ

Культура як особливий рівень, або “зріз” соціального простору, створює те поле (і спосіб) спілкування, в якому формується кожне окреме суспільство зі своєю внутрішньою структурою, самобутнє суспільство, що відрізняється цим від інших суспільств. Протягом всього життя людина існує в світі культури, через яку формується, набуває можливості зрозуміти принципи побудови навколишнього світу і свого місця в ньому. Культурні надбання (витвори), артефакти лише тоді стають реальною культурою, коли освоюються діяльністю людей, увіходять в їхнє життя, зрештою, в їхню соціокультурну творчість.

Мета статті:

- дати аналіз культури етнонаціонального буття;
- визначити понятійно-категоріальний апарат етнонаціонального буття як генерального простору людської життєдіяльності.

Обговорення проблеми

Культура – 1) історично вихідне значення – обробіток і догляд за землею (лат.); 2) догляд, поліпшення, ушляхетнення тілесно-духовних сил, схильностей і здібностей людини, а отже, ступінь їх розвитку; відповідно розрізняють культуру тіла, душі і духовну культуру; 3) сукупність способів і прийомів організації, реалізації та поступу людської життєдіяльності, способів людського буття; 4) сукупність матеріальних і духовних надбань, що відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства і людини, втілених у результатах продуктивної діяльності; 5) локалізоване у просторі та часі соціально-історичне утворення, що специфікується або ж за історичними типами, або ж за етнічними, континентальними та регіональними характеристиками суспільства. Культура – надзвичайно багатопланове явище, що охоплює всі сфери життя особистості і суспільства. В епоху Відродження культура розуміється як ознака особистої самореалізації; в цей період виникає тенденція отождолення культури з різними сферами духовної діяльності; культура розглядалася як сукупність зразків поведінки, як продовження античної традиції духовної діяльності.

Соціальна філософія і філософія історії включає різні підходи до розуміння “культура”:

1. Просвітницьке розуміння культури – світ розуму:

а) засіб звеличення культури;

б) реально існуючий спосіб життя людей.

2. Аксіологічний підхід: культура – світ цінностей; культура є сукупність кращих творінь людського духу; але в різних культурах – різні, часто протилежні цінності;

3. Антропологічний підхід: культура – світ людини; культура охоплює все, що відрізняє життя людського суспільства від світу природи; все те, що створене людьми і характеризує їх життя в певних історичних умовах.

Формування кожної окремої людини від народження до зрілості, за В.Г. Ф. Гегелем, ґрунтується на діяльному перетворенні даної їй суспільством культури в її внутрішній духовний світ, в її “неорганічну природу”, міру її духовності, багатство її духовного світу. Вузловими поняттями гегелівської “Феноменології духу” є поняття “субстанція”, “суб’єкт”, “свідомість”, “самосвідомість”, “розум” і “дух”. Самосвідома “субстанція”, що перебуває в постійному самостановленні, є “суб’єкт”, або “всезагальний індивід” чи “дух”. Становлення субстанції – це і є її “освіта”, “самостворення”, “формотворення”. Всезагальний дух стає субстанцією окремого індивіда, коли останній освоює його формотворення, перетворює їх у свою “неорганічну природу”. Отже, йдеться тут про ту культуру, яку має освоїти окремий індивід, щоб стати “самістю”, тобто особистістю в контексті етнонаціонального буття.

Важливим досягненням “Феноменології духу” Г.В.Ф. Гегеля є утвердження ідеї, що культура має бути досягнута як процес і результат формотворень людського духу в його загальноісторичних та цивілізаційних вимірах. Світоглядні категорії культури є своєрідними щабелями піднесення духовності людини по шляху історичного формування культури – формотвореннями “мислячого духу” – і як такі є окремими суб’єктами в царині становлення духовного життя. Культура є “способом буття людини у світі, не “надбудовою” буття, а самим буттям, так як світ людського буття – це не мертва матерія, не природа як така, а “олюднена природа”, “світ культури”. Світ людини – це предмет і продукт її виробничої та соціокультурної діяльності, спрямованої на забезпечення матеріалів і духовних умов людського життя. Культура є “освоєнням” природи (перетворенням її на предметний світ реалізації людських потреб, цілей та інтересів), і її “відчуження” (посиленням дії руйнівних щодо умов людського буття природних сил). Г. Тріандіс (1994) визначив культуру як комплекс створених людьми об’єктивних та суб’єктивних елементів, які в минулому забезпечували виживання важелів певної екологічної ніші, що виливається в зв’язок між культурою і

людською поведінкою: екологія – культура – соціалізація – особа – поведінка. Під поняттям “культура” слід розуміти такі її різновиди:

- 1) загальнолюдська культура;
- 2) локальні культури;
- 3) етнічні і національні культури;
- 4) субкультури – культури окремих демографічних чи соціальних груп чи верств, що втілюють відмінності їх образу життя, мислення і поведінки від загальнонаціональних норм (мова, норми, ідеологія, легенди, ієрархія);
- 5) окремі компоненти національної культури (культура праці, побуту, художня, правова);
- 6) історичні типи культури, що охоплюють цілі історичні епохи і включають в себе культури різних країн і народів;
- 7) надетнічні культурні спільноти (християнська, ісламська, європейська).

Культура етнонаціонального буття присутня у всіх сферах соціальної діяльності й системах регуляції; в культурі відображуються багатство і диференціація суспільного життя, а разом з тим його системність, яка і підтримує єдність суспільства та спадковість його розвитку; через соціальні і професійні субкультури відбувається адаптація людини до потреб професійної діяльності. Як відомо, перше поняття “культура” запропонував Марк Туллій Ціцерон для визначення філософії як “культури розуму”; за його часів у Давньому Римі термін “культура” вживається у значенні обробітку землі – для забезпечення її родючості, тобто агрокультури. За нових часів діяльнісно-творчий аспект культури найбільше розвивали Й.Г. Гердер, Г.Гегель, Г.Сковорода. Й.Г. Гердер, обстоюючи ідею історичного прогресу людства, пов'язуючи цей прогрес з розвитком культури, до якої відносили мову, мистецтво, науку, релігію, ремесла, сімейні відносини, державне управління, традиції і звичаї. Сприйняття і засвоєння набутої людством культури для кожної окремої особи є неодмінною умовою становлення (генезису) її як людини, її другим народженням. Культура – це осередок духовних цінностей, зусиль, пов'язаних з внутрішнім удосконаленням особи, цивілізації як чогось зовнішнього стосовно людини, спрямованого на поліпшення соціального устрою, як еволюційний континуальний розвиток суспільства на засадах “розуму”. Просвітництво виробило систему критеріїв, згідно з якими культурна діяльність особистості повинна бути інтелектуальною, творчою, продуктивною, новаторською, направленою на постійне розширення сфери людських можливостей. Реальна суть культури, її специфіка обмежується рамками духовної діяльності як деякої абсолютної свободи людського розуму.

Культура етнонаціонального буття розглядається не лише як певний образ і взірць життя, а передусім як особлива реальність, буттєвий вимір унікальності, існування різномасштабних індивідів, в історії – осіб, племен, общин, народностей, націй, цивілізацій, суспільств. В ХІХст. в культурі стали бачити перш всього систему цінностей і ідей,

що відрізняються по їх ролі в житті і самоорганізації суспільства того чи іншого типу. Г.В.Ф. Гегель розглядав культуру як ланку в самопізнанні ідеї; О.Шпенглер розглядав культуру народів як замкнені, самодостатні, неповторні організми, що проходять в своєму розвитку стадії виникнення розвитку, злам, потім занепад і загибель. Поняття “культура” має своїм змістом систему матеріальних і духовних цінностей, способів їх створення, формування людини, здатність освоїти досвід попередніх поколінь, намагання використати їх для створення нових цінностей. Культура цілісна і не зводиться до одного вище названих елементів, вона має складну будову, елементи якої виокремлюються по різним базовим чинникам. Будь-яка культура етнонаціонального буття включає в себе:

- стійкі елементи, тобто культурні універсалії;
- елементи, які виникають і зникають в конкретних історичних умовах.

До культурних універсалій етнонаціонального буття відносяться всі разові, загальнолюдські форми суспільного життя: суспільне виробництво, праця і гра, дозвілля і спілкування, суспільний порядок і управління, виховання і освіта, духовне життя (правова і моральна свідомість, мистецтво). Вони визначально створюються як діяльність по перетворенню природного середовища і як форми створення нового. Тип етнонаціональної культури невід’ємний від соціально-психологічного ґрунту, менталітету населення, детермінованого різноманітними факторами – історичними, економічними, політичними, соціальними. Антична, середньовічна культура. Відродження суть конкретно-історичні типи культури, що відповідають різним епохам історії суспільства в цілому і окремих народів, зокрема, в свою чергу, конкретно-історичний тип культури включає в себе субкультури, зумовлені етнічною, регіональною чи релігійною специфікою залежно від застосування.

Внутрішня будова будь-якої культури етнонаціонального буття зумовлена особливостями її функціонування; буття культури забезпечується специфічною діяльністю суб’єкта, що створює особливу культурну предметність, в якій втілений досвід людства. Відповідно в культурі можливо виокремити такі найважливіші компоненти:

- суб’єкт культури;
- людська діяльність;
- культурна предметність;
- комунікація між людьми, що пов’язана з реалізацією основної функції культури – засвоєнням духовного досвіду поколінь.

Суб’єкт етнонаціональної культури – це індивід (особистість), соціальна група чи суспільство в цілому. Культура формується і стає можливою лише як розгортання потенціалу людини, її здібностей, навичок та вмінь. Вона відтворює цілісну характеристику соціальних якостей, розуму, волі, устремлінь людини, його відношення до інших

людей і самого себе, природи і суспільства. Культура – одухотворена діяльність людини, вона характеризує міру розвитку його пізнавальних здібностей, знань і емоційної чуйності. Постільки суб'єктом культури є окремий індивід чи соціальна група, розрізняються різні форми групової і індивідуальної культури.

Під груповою культурою розуміється національна, поселенська культура класу, професійної групи. Під впливом конкретних умов групова культура змінюється, виникають нові форми. Індивідуальна культура – міра соціальності людини; характеризується в поняттях рівня культури, її наявності чи відсутності. Індивідуальна культура може мати більш чи менш системний характер, але може бути і “мазаїчною”, формуючою під впливом різних факторів, особливо духовних.

Дух етнонаціонального буття - це не субстанція, а стан активності; це те, що робиться всередині діяльності під кутом зору трансформації стану речей в стан ідеї. Дух характеризує самоздійснення суб'єкта, його здатність відтворювати себе у предметному світі (зокрема, культурі) та розпредмечувати цей світ через творчу особистість. До атрибутів духу етнонаціонального буття належать:

- 1) активність як самотворча діяльність на перетині буттєвості та свідомості;
- 2) безконечність, тобто здатність трансценденції, виходу з себе у вищі ціннісні сфери;
- 3) свобода як самодіяльність, необмеженість самовідтворення, виявів проектних сфер свого самоздійснення;
- 4) абсолютність як самоцінність;
- 5) самосвідомість у вигляді саморефлексуючого мислення та самопокладання смислу буттєвості індивіда.

Культура етнонаціонального буття є реалізована, втілена людською діяльністю індивідуальна і суспільна свідомість, що включає ідеали і смаки, моральні установлення і політичні устремління. Культура – це світ людини, властивий тільки їй спосіб діяльності, в процесі якого вона одухотворює створені людиною предмети, олюднює природу, середовище її проживання. Культурна діяльність свідомо і цілісно орієнтована, в ній гармонічно поєднуються загальнолюдські ідеали і цінності, норми і потреби; культура одухотворює цілі, надає їм естетичну форму, культура як протилежна природі знаменує собою виділення людини у світ культури. Культура – це специфічно людський спосіб задоволення потреб, а відступ від її норм – вияв безкультурності, здичавіння людини. Культурна діяльність не обмежується потребами, тому її регуляторами виступають мотиви, ідеали, цінності, духовні орієнтири.

Людська діяльність, що розгортається в контексті етнонаціонального буття – необхідний елемент культури, який являє собою процес виробництва цінностей. Будучи реалізованою, втіленою в діяльність свідомістю, культура включає в себе культурну предметність,

що робить можливим передачу наступним поколінням соціального досвіду, способів і програм діяльності. Культурна предметність – гранично широке поняття, в якому мислиться все те, в чому втілюється знання, вміння, норми, цінності. Культурна предметність охоплює також духовну культуру, втілену в мові, моральній поведінці, правових і політичних знаннях; в цілому змістом культури є духовний світ культури, втілений в трудовій та іншій діяльності. Культура має власну мову, що є носієм культурних смислів. Культурна предметність – результат осмисленої діяльності, і кожний елемент культури є носієм смислу. При створенні культурної предметності людина опредмечує, “перетворює предмет в свої сили і здібності”, а при освоєнні культурного багатства людина “розпредмечує”, виявляє духовний зміст культурної предметності і перетворює її у власне надбання. При цьому буття культури можливе лише в контексті діалогу тих, хто створив, і тих хто сприймає явища культури. Культуру характеризує цілісність всіх її структурних елементів, яка забезпечується її системністю, наявністю ієрархії, субординації цінностей. Найважливішим інтеграційним механізмом культури етнонаціонального буття є традиція, саме поняття “традиції” включає такі вияви культури:

- культурне ядро;
- ендогенність;
- самобутність;
- специфіка;
- культурна спадщина;
- культурна динаміка.

1.Ядро культури – система принципів, що гарантують її відносну стабільність і відтворюваність; вони формуються віками і забезпечують адаптаційні механізми до змінних умов буття.

2.Ендогенність означає, що сутність культури, її системна єдність детермінуються внутрішніми принципами.

3.Самобутність – своєрідність, унікальність, зумовлена відносною самостійкістю кожної культури.

4.Специфіка – наявність властивостей, властивих культурі як особливому явищу суспільного життя.

5.Культурна спадщина – сукупність цінностей, створених попередніми поколіннями і включених в соціокультурний процес.

Виходячи з системоутворюючих потенцій етнонаціональна культура виконує стосовно суспільства функції:

- формує життя як єдність;
- створює колективи;
- формує ідентичність;
- відтворює колективну ідентичність;
- формує і структурує простір;
- визначає межі соціальної системи.

Культура етнонаціонального буття постає перед людиною як смисловий світ, який заохочує багатьох людей і згуртовує їх у певні співтовариства. Культура людини – це соціальність певного ступеню розвитку, а соціальне є іманентне людині; іманентна характеристика чи параметр суспільства, яке розуміється як система. Культура – це показник олюдненості, людськості суспільства (соціуму) і всього, що в нього входить і що він творить, це людський змістовний аспект і параметр суспільного буття, гуманістичний бік суспільних відносин.

А.Кребер і К.Клакхорн всі визначення культури етнонаціонального буття поділяють на 6 основних типів:

1. Основні значення з переліком усього того, що охоплює визначення (Е.Тейлор)

1. Історичні визначення, що спираються на соціальну спадкоємність, звичай та традиції, способів діяльності і переконань, що утворюють тканину нашого життя (Я.Сепір).

2. Нормативні визначення, які можна поділити на дві групи: перша орієнтується на ідею способу життя, якому слідує громада (К.Уіслер); друга в культуру включає поняття ідеалів і цінностей; вихід надлишкової людської енергії в постійній реалізації вищих здібностей людини (Т.Карвер).

3. Психологічні визначення, що акцентують увагу на процесах адаптації до середовища, сукупність усіх сублімацій (У.Самнер, А.Келер, Р.Бенедикт, К.Янг, Г.Рохайм).

4. Структурні визначення, що акцентують увагу на структурній організації (Р.Лінтон).

5. Генетичні визначення, що характеризують культуру з огляду на її походження (П.Сорокін).

Все це дає змогу трактувати культуру етнонаціонального буття як:

- сукупність штучно створених людиною предметів її знань, що утворюють “другу природу” людського існування;

- специфічна для людини система адаптації до середовища, насамперед, технології, створені людиною для задоволення своїх різноманітних потреб;

- особлива сфера суспільного життя і сукупність специфічних культурних відів соціальної діяльності (переважно “висока культура”), а також відповідні інституційні форми її організації та розповсюдження результатів;

- найважливіший вияв розвитку людської цивілізації;

- соціальна діяльність певної якості з певною спрямованістю і прогресивним смислом;

- аскіологічний підхід до культури;

- сукупність норм цінностей, ідеалів, що існують за межами не тільки першого (природного), а й другого (соціального) світу і утворюють зовнішню відносно соціальної практики традиції, яка багато в чому визначає її характер, спрямованість і побудову;

- рівень розвитку самої людини, її знань, умінь, здібностей.

В основі будь-якої культури етнонаціонального буття лежить певна система цінностей (етнічний код), яка створює властивий тільки певному етносу спосіб життєдіяльності.

Отже, культура етнонаціонального буття – це складне поняття, що стосуються:

- як матеріальних (їжа, одяг) явищ, так і соціальних (організація і структура суспільства) явищ;

- індивідуальної поведінки, репродукції;
- організованої діяльності (релігія і наука).

У крос-культурній філософії є ряд культурних визначень:

- все, що створене людством (Гершкович);
- те, що визначене загальним смислом (Гіртц);
- спілкування (Хілл);
- комп'ютерна програма, що регулює поведінку (Хофстед).

Таким чином, культура етнонаціонального буття – це адитивність об'єктів до феноменів національного соціуму, екзистенції, політики, економіки, промисловості, формування людини, що поєднуються проблематикою удосконалення людини; з орієнтаціями виховання, гуманізму, просвітництва. Культурогенез нації залежить від соціосередовища, природних умов, діяльності об'єктів; етнонаціональна культура базується на такому арсеналі понять, як характеру, традиції, звичаї, когнітивні моделі, новаційні феномени прогресу, що значно відрізняється в східній і західній парадигмі культури.

Принципові відмінності східної і західної культурної традиції

Основні позиції	Культурна традиція	
	Східна (євразійська)	Західна (євроамериканська)
Відношення людини до істини	Істина є саме буття, саме суще, вона не залежить від розуму і волі	Істинне лише те, що підпорядковується розуму і волі людини
Оцінка пізнавальних можливостей людини	Існує дещо принципово невідоме	Безмежне пізнання світу
Сутність і механізм процесу пізнання	Спроби аналізувати, категоризувати оточуючий світ і маніпулювати світом непродуктивні і безглузді	Аналітичний підхід і раціональне мислення найбільш ефективні способи вирішення проблем
Відношення до науково-технічного прогресу	Наука і технологія дають людству лише ілюзію прогресу	Наука і технічний прогрес покращують життя людини
Основна цінність	Духовно-орієнтоване буття: геоцентризм	Матеріальне покращення життя: антропоцентризм

Культуру етнонаціонального буття слід розуміти через призму досвіду – історичного, онтологічного, еволюційного; через моделі, пов'язані з творчістю, діяльністю, реалізацією індивідуальних потенцій;

соціоповедінські паттерни; через взаємодію індивіда з онтологією, середовищем, соціумом, людьми, що в сукупності з генеральним простором людської життєдіяльності, що розвивається в контексті етнонаціонального буття.

Соціокультурний світ етнонаціонального буття західної чи східної парадигми – це суспільство з властивим йому особливим, унікальним і неповторним типом культури. Типи соціокультурних світів розрізняють:

- історичні типи культури – змінюють різні епохи в розвитку суспільства;

- регіональні культури – надетнічні культурні спільноти, що формуються в певному географічному ареалі і на протязі довгого історичного часу зберігають свою специфіку.

Сучасна західна парадигма культури (з початку ХХ ст.) включає такі риси, що детермінують інноваційні процеси в контексті етнонаціонального буття:

- дух підприємництва, бізнесу, індивідуалізму;
- динамічність, швидка зміна умов життя;
- модернізм і постмодернізм;
- науково-технічна революція;
- комп'ютеризація – перехід до нового типу суспільства – “інформаційного”;
- глобальні проблеми;
- “споживацьке суспільство” і всі його пороки бездуховність, асоціальні тенденції, наркоманія, злочинність, тероризм).

До суперечностей сучасної культури етнонаціонального буття слід віднести:

1. Свобода і насилля

Збільшення свободи особистості; зростання мобільності, часу дозвілля, можливостей вибору, доступу інформації, гуманізм, демократія і лібералізм проти насилля, але разом з тим розповсюдження насилля;

2. Елітарність і масовість.

Спеціалізація “високої культури”: в кожній сфері культури своя еліта; розповсюдження “індустрії культури”, заснованої на ринку; “маскульт”, контркультура, ворожі до існуючих в суспільстві порядків.

3. Плюралізм і уніфікація.

Безліч точок зору, концепцій, теорій, стилів, шкіл, вчень; устремління до стандартизації умов життя, думок, ідеалів, розповсюдження масової культури, свідомості людини.

Розпочинаючи з ХІХ ст., активно обговорюються кризові теми етнонаціонального буття. Послідовно проведена ідея багатоманітності історії не виключає концепції провідної лінії розвитку людства, вона включає в себе можливість певної культурної “резервації”, збереження заповідних зон, всередині яких буде розвиватися специфічна культурна творчість. На Землі безліч культур, і кожна з них здатна надати всесвітній історії неповторний облік. Якщо історії багатоваріантні, то

виправдана концепція бережливого відношення до різних культурних коренів. Європейська культурна традиція володіє безперечною своєрідністю; вона відрізняється від всіх інших культур Землі. Філософи намагаються виявити внутрішнє ядро цієї культури; вони відмічають її раціональність, тобто опору на рацію, розум, який є долею західної культури. Прометеєвське начало в європейській культурі це – боротьба проти тиранії, архетип героїзму, тяжіння до перебудови реальності, а фаустівська душа тягнеться до пізнання, верховенства над світом, до того, щоб виправити існуючий правопорядок.

Багато сучасних соціальних філософів вбачають свою задачу у тому, щоб відтворити специфіку європейської культури, показати її витoki і унікальність, визначити її відмінності від східної культури, показати можливі перспективи розвитку чи неминучого занепаду. Але як прорватися до самого ядра європейської культури, як визначити внутрішні тенденції і самобутність Заходу? Безперечно, назва “Європа” означає спільність життя і творчої діяльності, включаючи цілі, інтереси, плани, інститути, установи. Всередині соціальної і етнокультурної спільноти окремі люди діють на різних рівнях в різноманітних соціальних групах – сім’ях, родах, націях (етносах), які тісно пов’язані поміж собою духовно, породжуючи деякий характер культури. Але що таке “духовний вираз Європи?” Можливо, це деяка філософська ідея, що пронизує всю історію Європи? Чи це конкретне вчення про передвизначеність Заходу, який на основі ідей розуму побудував своє історичне життя? Чи, накінець, просто набір деяких етнонаціональних цінностей, які народилися саме в Європі, і дозволяють людям відчувати свою спорідненість? На думку Е. Гуссерля, етнонаціональна культура Європи має свою батьківщину, під якою він вбачає античних греків в VII-VI ст. до н.е., в контексті якої виникає новий тип відношення людини до оточуючого світу. Гуссерль висловлює таку думку, що саме в античній філософії відбувся духовний переворот, який відобразився в житті всього людства, так як розпочалася радикально нова епоха Європи і вселюдської історії; в розквіті філософії Е. Гуссерль вбачає визначальний феномен духовної Європи. Філософія – це назва особливого класу культурних утворень: породжуючи нові ідеї, людина поступово стає новою людиною. Тільки у греків ми знаходимо універсальний (“космологічний”) життєвий інтерес в існуванні нової, чисто “теоретичної” установки; лише у греків породжується форма спільноти, у якій цей інтерес розгортається із своїх внутрішніх підвалин. Теоретичний інтерес виникає як “здивування”, що сприяє народженню ідеалів для синтезу націй. Самобутність Заходу - в пануванні раціоналістичної традиції.

Для пояснення специфіки європейської культури слід звернутися до роботи німецького філософа XIX ст. В. Шубарта, який виділяє в історії культури чотири архетипи людини.

Гармонійна людина – це людина, що сприймає Всесвіт як космос, оречевлений внутрішньою гармонією. Цей космос не належить людському упорядкуванню, його слід споглядати і любити, тут панує повний спокій, нема навіть мови про еволюцію; світ досягає своєї мети (так почували себе гомерівські греки, китайці епохи Кун-цзи, християни часів готики).

Героїчна людина – така людина, яка бачить в світі хаос і вважає, що вона покликана упорядкувати цей хаос своєю перетворюючою силою. Тут все підкоряється руху, ставляться цілі, які визначаються самою людиною (так відчуває себе Давній Рим, романські і германські народи Нового часу).

Аскетична людина – це така людина, яка сприймає життя як помилку, вона намагається заховатися за містиком, покинути реальність без надії і без бажання покращити його (так відчувають себе індуїсти).

Месіанська людина – це така людина, яка відчуває себе покликаною створити на Землі більш піднесений, божественний порядок, образ якого приховано носить в собі мессія (рятівник). Він намагається створити навколо себе ту гармонію, яку відчуває в собі (так відчувають себе перші християни і більшість слов'ян).

Ці чотири архетипи слід визначити наступними ключовими положеннями:

- згода із світом;
- панування над світом;
- втеча від світу;
- посвячення світу.

Таким чином, європейський дух виник в процесі взаємодії двох автономних культурних утворень – латино-християнського і германсько-язичницького. Багато дослідників вважають, що реконструювати середньовічний образ світу – значить розкрити і походження європейської культури, так як більшість народів Європи в епоху античності були ще варварами, а з переходом до Середньовіччя вони стали прилучатися до християнства і греко-римської культури. Епохою, на протязі якої будувався фундамент сучасної цивілізації, була епоха середньовіччя, яка сформувала суспільство як єдину тотальність. На думку Шубарта, культура готики виникла із духовних потрясінь XI ст., продовжувалася майже до XVI ст. і була втіленням архетипу гармонійної людини; епоха готики створила духовну єдність Західної Європи.

Європейську культуру часто називають фаустівською, поняття, яке ввів в обіг О. Шпенглер в доробку “Занепад Європи”, в якому він перерахував вісім основних світових культур, одну із яких назвав “фаустівською”. В його уявленні Фауст – це бунтівник; людина, одержима пізнанням; людина, заради науки готова вступити в союз з демонічними силами зла. Фаустівська душа, на думку О. Шпенглера, втілилася в західноєвропейській культурі; у фаустівській культурі імпресіонізм є знецінення тілесності на користь простору. В часи бароко, на думку О.

Шпенглера, фаустівська пристрасть до нескінченного створила людську історію тільки епізодом у світовій історії, так як кожна висока культура трагічна. Сама цивілізація стає машиною, відбувається механізація цього світу, все органічне належить тотальній організації, штучний світ пронизує і отрує світу природний; відчувається втомленість, люди шукають свободи від рабства машин, бездушної діяльності.

Тема кризи європейської культури стає традиційною для ХХ ст. Ф. Ніцше ставить питання про декаданс Заходу, його тяжіння до “переоцінки цінностей” пов’язано з падінням святих. Другий злет “кризової” теми слід віднести до перших десятиріч ХХ ст., коли філософам прийшлося осмислювати досвід світової війни, владу техніки і “омасовлення” культури. Багато філософів звертали увагу на той факт, що європейська культура, яка на протязі багатьох століть здавалася непорушною і самою динамічною, стала втрачати свою внутрішню єдність. Відбувся перехід від класичної моделі культури, пов’язаної із звеличенням розуму, фаустовського духу і прогресу. Вихід із кризи багато мислителів мислили по-різному: Е. Гуссерль вважав, що можливо врятувати європейську культуру, якщо подолати тяжіння до позарозумного; не випадково Е. Гуссерль розглядає кризу як втрату традиційних установлень, віри в розум, всесилля містики і інтуїтивних форм поведінки. О. Шпенглер відмовився від ідеї відродження європейської культури на шляхах очищення її від пізніших форм нашарувань; вважав, що фаустівська культура вичерпала себе, втратила свій потенціал, а тому і тлумачити про її відновлення нема сенсу.

Аналіз свідчить, що криза європейської культури – це не абстрактна і не вигадана тема, а дійсно, багато соціальних інститутів, створених в Європі, починають втрачати свою роль; весь устрій західної культури, її устремління і цінності ставляться під питання. Тому багато філософів ставлять проблему відходу від європейської цивілізації і створення цивілізації нового типу, далекої від прометеєвського чи фаустівського духу. О. Шпенглер підкреслює кінцевий характер долі європейської культури, її занепад, так як, на його думку, кожна культура має обмежене число можливостей свого вираження. Фаустівська культура з її устремлінням пізнання, підкорення світу, з розвитком технічних засобів, послабленням духу повинна відійти в небуття. Люди перестали довіряти своїй природі, відмовилися від розвитку і удосконалення духу.

А. Швейцер вважає, що в занепаді європейської культури криється глобальна трагедія, проте він відроджує шляхи ефективності західного духу; європейська культура повинна повернути втрачені етичні виміри. З точки зору Е. Гуссерля, криза європейської культури зумовлена тим, що індивід втратив своє відношення до світу. Це, по суті, криза науки, падіння віри в розум, яке стало безумовним.

Західноєвропейську культуру слід розподілити на такі види, аналіз яких свідчить про їх своєрідність:

1. **Ідеаційна культура** – царство релігійної ментальності, її риси виразно прослідковуються в Давній Греції (з IX-VI ст. до н.е.). Середньовіччя V-IX ст. Панівний в ідеаційній культурі світогляд спирається на віру в Бога (чи богів – в політеїзмі). В Середньовічній Європі основою світогляду була християнська віра; не підлягало ніякому сумніву, що буття Бога є вища, першочергова, вічна і всеохоплююча реальність. Матеріальний, чуттєво сприймаючий світ – це лише “створене Богом буття”, в філософії домінують ідеалістичні погляди, вищою істиною є “істина віри”; єдино вірне джерело істини – божественна щиросердечність. Філософія націлена головним чином на релігійну тематику, символічність, визнання абсолютних, вічних істин.

2. **Сенситивна культура** існувала переважно в Давній Греції і Римі з III ст. до н.е. до IV ст. н.е. Розпочинаючи з епохи Відродження, вона стає домінуючою в Західній Європі. Сенситивна культура – антипод ідеаційній, що особливо помітно в порівнянні Середньовічного світу з західним світом XV – XX ст. Сенситивна культура орієнтує людей на досягнення благополуччя в цьому світі, а не на мрії про райське життя в світі іншому; сенситивна культура практична і утилітарна; її світогляд виражається в філософії матеріалізму, позитивізму, скептицизму. Якщо ідеаційна етика – це “етика обов’язку”, то в сенситивній етиці керівним є принцип користі, задоволення і щастя. Під щасливим життям розуміється перш за все комфорт, матеріальне благополуччя, максимум чуттєвих радостей. Розповсюдженим поглядом є “розумний егоїзм”; “утилітаризм”, етичні норми відносні, вони існують, поскільки приносять користь і люди можуть їх змінювати. Моральність людей є менш суровою, чим в ідеаційній культурі; юридичні принципи і норми розглядаються як змінні, умовні, їх призначення чисто прагматичне. Типове явище для сенситивного суспільства – зростання злочинності.

Ідеалістична культура – культура змішаного типу, для якої характерна збалансована інтеграція ідеаційних і сенситивних елементів. Вона є проміжною між двома основними типами культури в ході історії і виступає як перехідна форма від одного типу культури до іншого. В Давній Греції її розквіт відбувався у V-IV ст. до н.е. – це “золоте століття” античної культури. В Європі ідеалістична культура домінує в XII – XIV ст. – епоха зародження Ренесансу, що знаменує перехід від ідеаційного Середньовіччя до сенситивного суспільства більш пізнього часу. Висхідним принципом ідеалістичної культури є уявлення, що реальна дійсність багатоманітна, в ній є як чуттєва, так і зверхчуттєва сторони. В західноєвропейській культурі XII – XIV ст. розумілося, що в чуттєвому, матеріальному світі все змінне, а зверхчуттєве – вічне. Головна роль в осягненні істини відводиться розуму, але визначаються також посилення на чуттєвий досвід. В античності найбільш виразно ця позиція виражена в філософії Аристотеля, а в Середньовічній філософії філософи –

схоласти XII-XIV ст. вважали, що “істина розуму” повинна узгоджуватися з “істиною віри” і корегуватися у відповідності з божественними істинами. В сфері науки провідне місце займає логіка, велика увага приділяється гуманітарним питанням, що стосуються головним чином людської душі.

Ідеалістична етика сполучає ідеаційні і сенситивні цінності, вона потребує від людини служіння Богу, але разом з тим вважає, що саме це і повинно вести до земного щастя. Головні її принципи вважаються даними зверху, абсолютними і незмінними; вторинні принципи є продуктами людського розуму і можуть змінюватися. В правовій системі відбувається сполучення ідеаційних і сенсетивних елементів.

Динаміка культурно-історичного процесу

Епоха	Час	Тип культури
Крито-мікенська	Кінець II ст. до н.е.	сенситивна
Рання античність	IX-VI ст. до н.е.	ідеаційна
Класична античність	V-IV ст. до н.е.	ідеалістична
Епоха еллінізму і Римської історії	III ст. до н.е. –IV ст. н.е.	сенситивна
Середньовіччя	V-XII ст. (в Росії до XVIII ст.)	ідеаційна
Перед Відродження, раннє Відродження	XII-XIV ст.	ідеалістична
Відродження, Новий час, сучасність	XV-XX ст.	сенситивна

Таким чином, основними рисами соціокультурної системи первісного суспільства вважається синкретизм (нероздільність) і традиційність. Характерною рисою феодального суспільства - суворий розподіл і ієрархічність форм життя і свідомості соціальних верств, що позбавили культуру однорідності. В історії філософської думки культура являє собою систему субкультур; в якій виділяються 4 субкультури:

- релігійна – “культура храму і монастиря”;
- світсько-аристократична – “культура замку і палацу”;
- протонародна (фольклорна) – “культура села і хутора”;
- “бюргерська – “культура середньовічного міста”.

Висновки

Таким чином, знакові смисли європейської культури – це код, через який виражається суб’єктивний стан; мова символів – як така мова, в якій зовнішній світ є символам зовнішнього світу, символам душі і розуму. Семіотика західної культури включає:

- природні знаки – речі і явища природи (предмет стає знаком, якщо вказує на інші предмети і явища);
- функціональні знаки: предмет стає знаком, якщо зв’язок між ним і тим, на що він вказує, виникає в процесі людської діяльності і заснована на способі його вживання;
- іконічні образи – знаки – образи, що мають подібність з тим, що вони означають; штучно створюються такими, щоб їх зовнішній вигляд відображав речі;

– символи – знаки, що виражають смисл об'єкту, завдяки споглядально-образній формі передають абстрактні ідеї і поняття, що пов'язані з цим об'єктом.

– сигнали – знаки попередження чи оповіщення, зміст яких несе в собі угоди.

– індекси – умовні позначення предметів і ситуацій, які мають компактний характер.

Таким чином, культура етнонаціонального буття проявляється через культурні універсалії, що сформувалися протягом тисячоліть; культурне ядро певної етнонаціональної культури, що детермінується багатьма чинниками – історичними, географічними, політичними, економічними, регіональними.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- ✓ дослідження проблем етнонаціонального буття в сучасній культурі;
- ✓ аналіз кризових чинників і синдромів культури етнонаціонального буття.

Джерела

1. Людина в лабіринті перспектив / А.В. Толстухов, О.Є. Перова, О.М. Рубанець та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – 220 с.

2. Перотті Антоніо. Виступ на захист полікультурності. – Львов: «Кальварія», 2001. – 126 с.

3. Гуревич П.С. Культурологія. – М.: Гардарики, 2004. – 336 с.

4. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

5. Воронкова В.Г. Філософія. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 464с.

Стаття надійшла 10.08.2005 р.